MATIJA VALJAVEC PRVI PRINOSNIK KAJKAVSKIH RIJECI ZA AKADEMIJIN RJEČNIK

Jembrih, Alojz

Source / Izvornik: **Radovi Zavoda za znanstveni rad Varaždin, 2004, 155 - 173**

Journal article, Published version
Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:970175

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-27**

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
UNIVERSITY OF ZAGREB
CENTER FOR CROATIAN STUDIES

Repository / Repozitorij:

Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

RADOVI
Zavoda za znanstveni rad
HAZU Varaždin

UDK: 800.07:808.62-3
Stručni članak
Professional Paper

ALOJZ JEMBRIH
Zagreb

MATIJA VALJAVEC PRVI PRINOSNIK KAJKAVSKIH RIJEČI ZA AKADEMIJIN RJEČNIK

MATIJA VALJAVEC, LA PREMIÈRE CONTRIBUTION EN MOTS KAÏKAVIENS AU DICTIONNAIRE DE L'ACADÉMIE

Matija Valjavec, en excellent filologue, s'occupait de plusieurs domaines différents: du folklore, de la dialectologie, de la lexicographie, de l'étymologie, de l'accentuologie, de la grammaire historique de la langue croate, de la paléographie des manuscrits anciens slaves, ainsi que de la rédaction (accompagnée de l'introduction) des éditions critiques de plusieurs livres de l'édition «Les vieux écrivains croates» (Stari pisci hrvatski)

U hrvatskome jezikoslovlju Matija Valjavec (1831.–1897.) svojim si je radom osigurao trajno mjesto znamenitoga znanstvenika u 19. stoljeću Miklošičeva i Jagićeva filološkog usmjerenja.

Iz njegova života, ukratko, bilježimo. Rođen je u Sloveniji, Srednja Bela kod Predvora (nedaleko Kranja), nakon studija u Beču Valjavec dolazi u Varaždin gdje se zapošljava kao suplent na tamošnjoj gimnaziji. Učiteljski ispi položio je 11. listopada 1855. iz slovenskoga i latinskoga jezika u Beču. Kao učitelj na varaždinskoj gimnaziji započinje radom 28. prosinca 1855. koju službu obavlja do odlaska u Zagreb (jesen 1876.). U svojem životopisu Valjavec je, uz ostalo, i ovo zapisao: «(...) Imenovan sem bil za pravega učitelja konec decembra 1855 leta, prisegel sem januvarja 1856 in leta so mi šteli od 1. februarja 1856. V Varaždinu sem po praznih dnevih kretal semintja po zemlji okoli Varaždina, po Medjimurju in Ogerskem do Lendave in skupljal narodno blago, katerega je nekaj objavil Miklošič v *Slavische Bibliothek*, potem sem pa obelodanil na svoje troške knjigo, ki se je iz početka slabo kupovala, da nisem mogel tiska plačati, pa sem se zaklel, da nobene knjige več ne dam tiskat na svoje troške. V Varaždin sem s seboj vzel konec 1856 leta mlajšega brata Petra in sem ga šolal v Varaždinu in v Gradcu.»[1]

Početkom školske godine 1876./77. Valjavec se preselio u Zagreb na tamošnju gimnaziju, u kojoj je radio do svojega umirovljenja (14. siječnja 1891.). Za dopisnoga člana tadašnje JAZU bio je izabran 20. studenoga 1876., a pravim (redovnim) članom postao

je 21. studenoga 1879. godine. Za tajnika JAZU izabran je 12 prosinca 1893., a povjerena mu je bila i služba knjižničara Akademijine knjižnice. Ovom prigodom čini mi se vrlo bitnim ako navedem riječi Augusta Musića (1856.-1938.) što ih je, u nekrologu pod naslovom *Uspomeni Matije Valjavca*, pročitao na sjednici JAZU 15. ožujka 1898., ocrtavši ljudski i kreativni lik svog starijeg prijatelja. Musić, uz ostalo, o Valjavcu reče:

Matija Valjavec

»Valjavec je bio visok, koštunjav čovjek, u srednjim godinama više krupan nego mršav. Duguljastu je glavu pokrivala crna kosa: ispod ovisokoga čela virile su dobroćudne tamne oči, a izrazite energične crte lica gubile su se pod okratkom crnom bradom. Po svemu je bio pravi tip sina kranjskih planina. Naravi je bio živahne. Lako se raspalio, ali se lako i umirio. Ali uz to je bio izvanredno ustrajan, što potvrđuje čitav njegov literarni rad, kao i to, što mu nije dosadilo ono, što je jedan put napisao, i po više puta prepisati, ako je imao što poispravljati, samo da bi mu rukopis bio čist i čitljiv a imao je veliko, okruglo, veoma čitljivo pismo. Nasilje je teško podnosio, ali razlozima je bio svagda pristupan. Ćudi je bio vesele; rado se šalio i smijao; ni koje krupnije nije htio da zašuti, ako mu je baš došla na jezik. Velikoga društva nije volio ali u uskom krugu prijatelja ćutio se svagda ugodno. U takom se krugu rado razgalila čitava njegova iskrena i bezazlena duša. Iskrenost bila je u opće jedna od glavnih crta njegova značaja. Društvene je forme poštovao do granice, do koje ih je mogao složiti s razboritošću, a što je bilo preko toga, za to nije mnogo mario. Svojim je učenicima bio strog, ali pravedan učitelj. (...) Kolegama je svojim bio iskren, vjeran i uslužan drug. Osobito je godilo mlađima, što se nije prema njima vladao kao stariji prema mlađima, nego kao vršnjak prema vršnjacima. S ove ga je strane, kao i s drugih vrlo dobro karakterizirao gosp. prof. J. Starè u (časopisu) *Ljubljanskom zvonu* od god. 1897., str. 279 i dalje. A što da kažem o njemu kao suprugu i ocu? Briga za porodicu bila je najglavnija briga njegovih zrelih godina, a da ta briga nije bila laka, vidi se po tome, što mu je porodica bila velika, a plaća dosta skromna. Posljednjih je godina imao samo jednu želju, da bi prije smrti vidio opskrbljenu svu djecu. I ispunila mu se ova želja. Još nekoliko dana prije smrti načinio je najmlađi njegov sin časnički ispit. To je bila posljednja radost Valjavčeva u Životu.«[2]

Višegodišnja plodna djelatnost Matije Valjavca može se pratiti kroz tri vremenska slijeda. Prvo razdoblje čini njegovo spisateljsko stvaranje prije dolaska u Varaždin (1855.), drugo je tzv. varaždinsko razdoblje od 1855. do 1876., a treće je zagrebačko razdoblje, koje traje do jeseni 1876. pa sve do njegove smrti 15. ožujka 1897. godine. U svim tim razdobljima Valjavec se je potvrdio svojim raznolikim stvaranjem. Tako ga u prvome razdoblju susrećemo kao izrazitoga pjesnika,[3] u drugome se razdoblju hrvatskoj i slavenskoj filologiji predstavio kao folklorist,[4] skupljač narodnoga blaga i dijalektolog, a u trećem se razdoblju potvrdio kao respektabilni znanstvenik filolog u širem smislu te riječi.

Prema tome, Valjavčevo znanstveno filološko polje rada (krajem 19. st.) obuhvaća više različitih tematskih područja. Bavio se je: *folkloristikom*, *dijalektologijom*, *leksikografijom*, *povijesnom gramatikom*, *etimologijom*, *akcentologijom*, *paleografijom* starih rukopisa – staroslavenskih (hrvatske, srpske i bugarske redakcije), priređivao i uvodnim studijama popratio kritička izdanja starih hrvatskih pisaca te za tisak priredio crkvena prikazanja.

Statistički gledano, Slovenac Franc Levec, u vezi s Matijom Valjavcem zapisuje: »Človek ne ve, čemu bi se bolj čudil, ali mnogostrankosti učeni delavnosti Valjavčevi, ali njegovi neumorni pridnosti (...). Samo za jugoslavensko akademijo je spisal Valjavec nad 240 tiskovnih pol (araka) ali 3840 strani v veliki osmerki, kar bi dalo po priliki nad 4 zvezke Pleteršnikovega slovarja.«[5]

Znanstveno djelo Matije Valjavca

Još za boravka u Varaždinu Valjavec je napisao raspravu *Novoslovenski komparativ prema staroslovenskomu glede na formaciju*, objavivši ju u Akademijinu *Radu*, knj. 35, 1876., str. 50-135. Tom je raspravom Valjavec želio pokazati da je upravo tvorba komparativa u kajkavskome pokazatelj da je kajkavština bliža slovenštini.[6] No, ako bismo pošli kronološkim redom Valjavčeva znanstveno-istraživačkoga opusa, onda svakako, treba spomenuti njegov prvi dijalektološki rad *Ein Beitrag zur slavischen Dialektenkunde*, objelodanjeno u *Izvješću varaždinske gimnazije za godinu 1858.*, str. 7-20.

Iste godine u Beču Franc Miklošič (1813. – 1891.) objavio je dvanaest pripovijedaka i šest narodnih pjesama što ih je Matija Valjavec skupio u varaždinskoj okolici pod naslovom: *Chorvatisch-slovenische Märchen aus der Umgegend von Warasdin. Mitgetheilt von Matthias Valjavec*. Taj prilog objavljen je u časopisu: *Slavische Bibliothek oder Beiträge zur slavischen Philologie und Geschichte*, Bd. II., Wien, 1858., 151-169, a na strani 303-307 tiskane su *Volkslieder aus der Gegend Warasdin*. Miklošič je, vrednujući Valjavčeve pripovijesti, tada zapisao: »Die vorstehenden zwölf Märchen sind aus einer grösseren Sammlung von Märchen entlehnt, welcher Herr Matthias Valjavec in der Umgegend von Warasdin (Varaždin) aufgezeichnet hat. Ihr Werth beruht erstens auf ihrer Bedeutung für slavische Mythologie (...). Der Werth derselben beruht zweitens auf ihrer Bedeutung als Probe jener Abart des slowenischen, welche durch den Einfluss des serbischen und chorvatischen entstanden, in Provinzialcroatien gesprochen wird. Herr Valjavec hat die Märchen aufgezeichnet, wie er sie aus dem Munde des Volkes vernommen, er bemerkt jedoch, dass *lj* nur selten, meist *l* gesprochen wird: *kral* für *kralj*; dass man für *nj* entweder *n* oder *j* oder *jn* hört: *kon*, *koj*, *kojn* für *konj*; dass dem

altslovenischen ǫ meist *u*, nicht selten jedoch auch *o* entspricht: *ruku*, *roku*, *ruko*, für altslovenisch *rǫko*.[7]

Za boravka u Varaždinu, Valjavec je 1858. objavio zbirku pripovijesti (o svom trošku pri čemu je imao teškoća, kako je to bio napiso u svojem životopisu, vidi naprijed) pod naslovom: *Narodne pripovjedke sakupio u i oko Varaždina Matija Kračmanov Valjavec.*[8] Drugo izdanje (ipak) je objavio u Zagrebu 1890.: *Narodne pripovijesti u Varaždinu i okolici*. U prvome i drugome izdanju ima narodnih pripovijedaka, *O rodjenicah ili sudjenicah*, što ih je Valjavec objavio u časopisu *Književnik*, II., Zagreb, 1865., str. 52-61.

Dolaskom u Zagreb Valajvec je i dalje nastavio sa znanstvenim radom. Takoje u Akademijinu Radu, knj. 51, Zagreb, 1880. objavio raspravu: *Imperfekt, kako se tvori u staroj slovenštini i prema njoj u hrvaštini ili srbštini pak u kajkavštini.*

U Jagićevu *Archivu für slavische Philologie*, Bd. V., Berlin, 1881., str. 157-164, Valjavec objavljuje svoj rad pod naslovom: *Zur Betonung im Slovenischen*, a u svesku VIII., 1885., str. 399-409: *Mitteilungen aus dem kroatischen kaj-Dialecte*. U Akademijinu *Radu*, knj. 81, Zagreb, 1885., str. 218-219 Valjavec objavljuje rad: *Ostatak optativa u slovenštini.*

Budući da Matija Valjavec svoje radove objavljuje i u slovenskim časopisima, spomenuti valja da je 1885., u tri nastavka, u časopisu što je izlazio u Celovcu *Kres*, IV., V., VI., str. 426-431, 584-587, 635-639, prvi upoznao slavensku znanstvenu javnost s hrvatskim tekstom kotoripskih protokola. Riječ je o rukopisu čiji je naslov na latinskom jezikiu: *Protoculum novum Oppidi Kotoriba inchoatum anno Domini milesimo septingentesimo vigesimo quarto* (= Novi protokol trgovišta Kotoribe započet godine gospodnje 1724.).[9] Posljednji zapis u tim *Protokolima* nosi nadnevak 6. ožujka 1804. godine. Jezik kojim je tekst pisan jest kajkavski. U Akademijinim *Starinama* , knj. 17, 1885., str. 232-240, Valjavec je objavio tekst: *Razgovaranje meju papistu i jednim luteranom*. Riječ je o prvoj hrvatskoj latiničnoj knjizi, tiskanoj 1555. izvan Hrvatske u doba reformacije. Nije naveden autor ni mjesto tiskanja knjige. Pretpostavlja se da je djelo mogao napisati Petar Pavao Vergerije ml. (1489. – 1565.), a neki bi htjeli da je autor i Matija Vlačić Ilirik (1520. – 1575.).[9a]

U daljnjem slijedu ovoga izlaganja zadržat ću se kod Valjavčevih radova, koji su vezani za hrvatsku filologiju. U trim knjigama Akademijina *Rada*, knj. 85, 1887., str. 34-120; knj. 86, 1887., str. 1-75; i knj. 89, 1888. str. 25-60, Valjavec je tiskao rad pod naslovom: *Kako (se) je rabila riječca* črez *u (novoj) slovenskoj knjizi do prije 50 godina*. Jedan od najuspjelijih Valjavčevih radova, prema Musićevu mišljenju, jest: *O prijevodu psalama u nekijem rukopisima hrvatsko-srpsko- i bugarsko-slovenskijem*, objavljen također u Akademijinu *Radu*, knj. 98, 1889., str.1-84; knj. 99, 1890., str. 1-72 i knj. 100, 1890., str. 1-64. Najopširniji rad Matije Valjavca svakako je onaj koji je tiskan u 26 knjiga Akademijina *Rada* u nastavcima od 1878. do 1895. godine, pod naslovom: *Prinos k naglasku u (novom) slovenskom jeziku*. Studija obuhvaća 1913 stranica ili 120 tiskanih araka. Bez obzira na opsežnost samoga rada i neke netočnosti, koje su se Valjavcu u njem potkrale, ipak, uza sve to ostaju te studije o akcentu, kako reče Musić, dragocjene i veoma koristan prinos za poznavanje akcenta onoga jezičnoga područja, kojeg se tiču.[10] Također i u 101. knjizi Akademijina *Rada* 1890., str. 170-220, Valjavec još uvijek svjedoči svojom izvanrednom marljivošću i ustrajnošću, objavivši rad: *Adverbi na –ski, -ske, -ke, -ce, -ice v kajkavskem*.

U povijesti hrvatske književnosti Valjavec je također ostavio relevantnih priloga. U Akademijinoj seriji *Stari pisci hrvatski*, knj. 17, 1889., Valjavec je zajedno s Petrom Bud-

manijem, priredio kritičko izdanje djela Jurja Barkovića, a u knj. 18, 1891. *Pjesni razlike Dinka Ranjine, vlastelina Dubrovačkoga*. I danas je za povijest hrvatskoga kazališta nezaobilazna knj. 20, 1893. (XI + 341 str.) *Stari pisci hrvatski*, JAZU, koja u cjelosti obrađuje *Crkvena prikazanja starohrvatska XVI. i XVII. vijeka*. Osim toga, Valjavec je ostao zapamćen kao prvi među hrvatskim filolozima po tome što je objavio i studijom popratio glagoljski *Kolunićev zbornik*, rukopis iz 1486. godine, tiskan također u Akademijinoj ediciji *Djela*, knj. XII., 1892. (XXVIII + 276 str.) Riječ je glagoljskom ozborniku koji sadrži 80 korizmenih propovijedi i Valjavec ih je objavio u latiničnoj grafiji. U studiji je pokazao da u tekstu *Zbornika* ima i kajkavskih jezičnih obilježja. To je vrlo bitna činjenica jer se tim saznanjem pomiće donja granica kajkavštine u književnim djelima.[11] U *Starinama* JAZU, knj. 20, 1888., str. 157-242, Valjavec je obradio *Trnovsko tetrajevanđelje*.

Matija Valjavec – prvi prinosnik kajkavskih riječi za Akademijin rječnik

Iako je Valjavec, na nagovor Franje Račkoga, nakon smrti Đure Daničića (pravo ime Jovan Popović, 1825. – 1882.), preuzeo obrađivanje i uređivanje Akademijina rječnika te je za drugu knjigu obradio riječi od natuknice *čoga* do *čužiti*, dakle ukupno 1800 riječi ili 113 stranica tiskana rječnika, on je ostao zapamćen i kao prvi prinosnik s kajkavskoga terena, prikupljajući riječi iz narodnih usta sa željom da budu uvrštene u spomenuti Rječnik.

Istina, Matija Valjavec je u slavenskoj filologiji bio više poznat kao akcentolog i folklorist a manje kao prinosnik i skupljač građe za Akademijin rječnik. Stoga ću ovdje svoju pozornost usmjeriti na okolnosti koje osvjetljavaju sudbinu upravo te njegove djelatnosti.

Danas se, bez pretjerivanja, može reći da je dugogodišnji gimnazijski profesor u Varaždinu, Matija Valjavec na temelju prikupljene rječničke građe, dakle kajkavskih riječi skupljenih u Varaždinu i široj okolici, preteča izrade kajkavskoga dijalektološkog rječnika u 19. stoljeću. On je, naime, skupljene kajkavske riječi (njih 3400) slao, u nastavcima, Đuri Daničiću koji je tada u Zagrebu, u Akademiji, organizirao i počeo izrađivati rječnik, danas poznat kao Akademijin rječnik (ARj). Budući da je poslanu leksičku građu popratio svojim dopisom, uputno je čuti što je Valjavec pisao *veleučenome* Daničiću.

Valjavec je već 11 godina bio profesor u Varaždinu kad se je kao aktivni prinosnik odazvao pozivu Akademije u Zagrebu za spomenuti Rječnik. Tako je 25. studenoga 1867., uz ostalo, pisao Daničiću: »Da se odzovem pozivu na zadnjoj strani Rada akademije, evo Vam njekoliko kajkavskih rieči koje sam posakupio više po Varaždinu al i po drugih stranah gdje se kajkavski govori (...).

Poslao sam Vam jedanaest lista od a do h inclusive. Prije nego li Vam ostalo pošaljem rado bih čuti što Vi mislite, da li ovako nastavljam ili kako da što promienim. Što ne valja izbrišite. Rukopis bi rado da se ne zagubi.«[12]

Da je Valjavec i dalje nastavio prikupljati kajkavske riječi, svjedoči pismo što ga je pisao Daničiću 13. siječnja 1868.: »Evo ostatak kajkavskieh riječi. Akcente sam metao na koliko sam imao zabilježene i na koliko mi je bilo moguće na novo ispitati (...). Dodao sam i nekoliko kućnih imena iz Vidovca sela kod Varaždina, nu to samo za to da Vas pitam bi li ovo i ovako skupljao.«[13]

Treba reći da je, u vezi s Valjavčevom prvom pošiljkom kajkavskih riječi, 28. studenoga 1867. na sjednici Akademijskog historično-filologičkoga Razreda tajnik izvijestio »da je prof. M. Valjavec iz Varaždina poslao nekoliko kajkavskih rieči od **a** do **h**, koje će filologički odsjek upotrebiti za rječnik, i za koje će se moći odlučiti kad imenovani gospodin pošalje ostatak svoje zbirke.«[14]

I kad je Valjavec poslao *ostatak svoje zbirke*, na sjednici filologičko-historičkoga razreda u Akademiji 12. veljače 1868., tajnik »javi da je profesor u Varaždinu g. M. Valjavec poslao drugu polovinu svoje zbirke kajkavskih riječi, koje je pokupio po svojoj okolini, a koje se ne nalaze u dojakošnjih rječnicih, ili se ne nalaze u onom značenju u kom ih je čuo g. Valjavec.«[15]

Unatoč tome, što je marljivi Valjavec na terenu harno bilježio kajkavske riječi i slao ih Daničiću, nije se nadao da ih taj nikad neće uvrstiti u ARj. Premda je prva koncepcija ARj bila takva da se u nj uvrste i kajkavske riječi *iz narodnih usta*, ipak je Valjavca moralo iznenaditi Daničićevo pismo, na koje mu je Valjavec 29. siječnja 1868. odgovorio: »Primio sam Vaše poštovano pismo. Pitate me što mislim da se čini s riečmi. Želim da se štampaju da može koga bi volja bila, ispraviti što sam gdje krivo zabilježio. Nu kako i kada da se štampaju to ostavljam Vama na volju. Kako Vi odredite tako da bude.«[16] No znamo kako je bilo. »Kad je Daničić mogao sam odlučivati i provoditi vlastitu koncepciju o uređivanju ARj i izboru građe za isti ARj, obustavlja dalje prikupljanje kajkavske građe i isključuje svu prije prikupljenu«, dakle i Valjavčevu. Stoga nije ništa čudno što je Valjavec u jednome pismu Vatroslavu Jagiću (29. VI. 1880.), uz ostalo, javio: »Baš je 8. arak leksika Daničićeva doštampan, zadnja je rieč *baba*.«[17] Dakle, Valjavec je nazvao pravim imenom ARj naime, *Daničićev rječnik*, a ne Akademijin!

Što se Daničićeva izlučivanja kajkavske rječničke građe tiče, ne začuđuje ako se ima na umu, da je o Rječniku odlučivao čovjek kojemu kajkavsko narječje nije bilo poznato i nije ga osjećao kao integralnim dijelom hrvatskoga jezika. Uostalom i Tomo Maretić u svojem radu *Crtice o rječniku naše akademije* (1916.) piše: »(...) što se pak tiče kajkavskog narječja, Daničić se njim nikad nije bavio, ono je njemu kao rođenom Bačvaninu (bio je iz Bačke, A. J.) uvijek bilo nekako tuđe i neobično (iako je 12 godina bio u Zagrebu), zato nije mogao shvatiti njegove važnosti za cjelokupni naš jezik te ga je lako mogao iz rječnika isključiti.«[18] To u kratkim crtama sudbina Valjavčevih riječi skupljenih za ARj a nikad objavljenih.[19]

Kad je riječ o spomenutim skupljenim kajkavskim riječima, iz Valjavčevih bilježaka saznajemo da ih on skupio u mjestima koje spominje: *Varaždin*, *Vidovec* (varaždinski), *Vinica*, *Podgajec*, *Nedeljanec*, *Koprivnica*, *Imbriovec*, *Goričan*, *Pregrada*, *Tuhelj*, *Samobor*, *Varaždinske Toplice*, *Petrijanec*, *Zamladinec*, *Virje*, *Vukovec*. Karakteristično je to što je Valjavec riječ, gdje god je to bilo moguće, popratio širim kontekstom, pogotovo kad je ona u vezi s narodnim vjerovanjem, običajem, načinom obavljanja kakva posla, dječjom igrom. To je zapravo bilo leksikografsko načelo filološke škole 19. stoljeća, prema kojem načelu svaka riječ ima svoj životni put i nju valja na tom putu pratiti u svim njezinim mijenama.

Još treba nešto spomenuti. Naime, za vrijeme svojega boravka i rada u Varaždinu Valjavec ja za ARj ispisao 80 različitih izvora iz djela hrvatskih pisaca, a među njima su 32 izvora iz kajkavske književnosti. Budući da ni te ekscerpirane riječi iz djela kajkavskih pisaca Daničić nije uvrstio u ARj, Valjavec ih je sam obradio i objavio u ljubljanskom časopisu *Ljubljanski zvon*.[20] Bio je to u neku ruku tihi protest prema Daničiću,[21] jer

Valjavec je htio da njegov trud ostane leksički uporabljiv. Upravo na temelju takva rada Valjavca bismo mogli smatrati i začetnikom izrade rječnika kajkavskoga književnoga jezika, kakav se danas izrađuje u Institutu za hrvatski jezik i jezikoslovlje u Zagrebu (dosad objavljeno 9 svezaka) pod naslovom *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*.[21a]

I na kraju. Bez obzira na to što je Valjavec u nekim svojim stavovima slijedio svojega učitelja Franca Miklošiča glede pripadnosti kajkavskoga narječja, ipak Valjavcu pripada u hrvatskoj filologiji časno mjesto jer mnogi njegovi radovi i danas imaju znanstvenu vrijednost koju oni neće izgubiti ni u 21. stoljeću.

Valjavčeva pisma Vatroslavu Jagiću

Poznato je da svaka korespondencija, uopće kad je riječ o pojedincu iz kulturne, književne, znanstvene i političke dejaltnosti u svakoj zemlji, predstavlja onaj temelj iz kojega dolazi svjetlo na čitavo stvaralaštvo dotičnoga pojedinca. Jedan od brojnih slavista koji su se dopisivali s Vatroslavom Jagićem bio je i Matija Valjavec. Doduše, u Jagićevoj ostavštini, među pisma u SNK u Zagrebu, sačuvano je samo šest Valjavčevih pisama koje ovdje predočujem ponajprije zbog njihova zanimljiva sadržaja, a tiču se Valjavčeva i Jagićeva života i rada. Prvo je pismo Valjavec iz Varaždina uputio Jagiću u Berlin gdje je bio ordinarij katedre za slavistiku.[22] Pismo cjelosti glasi:

U Varaždinu 12/1. 1876.

Dragi moj prijatelju!

Tvoj mi je ugodni list dospio baš u vrieme najvećih snežnih zapuha i kad mi se supruga trudila da osmi put porodi. Nisam dospio do toga da ti odpišem. Jučer sam Ti posalo jedan poderan eksemplar mojih pripoviedaka,[23] što sam ga našao u gimnazijskoj biblioteci. Upotrebljuj ga dok Ti se vidi. Poslao sam Ti i tri sašitka[24] narodnih pripov. u rukopisu, koje sam već davno posakupio ali morao metnuti na stranu; naći ćeš, da su njekoje tu ili tamo priopćene, a više ih ima, što nisu nigdje štampane. Poslao sam Ti i naš ljetošnji program,[25] gdje su preštampane one pripoviedke, koje sam od štajerskih učenika pokupio, a štampao sam ih u programu, što se bilo bojati, da Selak ne bi svršio, što je obećao spisati za program. Ako bi iz programa koju uzeo za svoju porabu, zaviri svakako u jedan od onih rukopisnih sašitaka, jer je nješto izostavljeno u Zagrebu iz jedne. Dodao sam i njekoliko novinskih listova, gdje je po koje to naštampano. Sve ovo upotrebljuj kako Te je volja a svu pošiljku možeš pridržati godinu dana, a kad sve pocrpeš, molim Te, da ju vratiš. Želim, da praviš Ti izvode, ja sam drugim poslom preobterećen. Bibliografski pregled, što želiš, poslat ću nekoliko kasnije.

Ja odobravam tvoj podhvat. Bradaška[26] je obećao da će naručiti arahiv za biblioteku[27] ali dosle još nije koraka učinio, a ja čitam, da je prvi svezak već sviet ugledao a željan sam čitati. Daj mi ga pošalji Ti per Postnachnahme.[28]

Bradaška Ti odzdravlja. Toliko za taj put na brzu ruku. Tvoj stari M. Valjavec.

U jesen 1876. Valjavec je premješten na gimnaziju u Zagreb, pa je sljedeće pismo napisao:

U Zagrebu na pokladni utorak 1877.

Dragi prijatelju!

Pišeš da si mi prošle jeseni poslao list a ja ga nisam primio. Otišao sam iz Varaždina zadnje dane septembra a obitelj je za mnom došla stopram 18. oktobra a žena mi se ne sieća da je dobila koj list na me.

Što sam Ti poslao za porabu, to samo pridrži dotle dok pocrpeš što misliš da možeš upotrebiti ma još godinu dana. Nagovaraju me da pripoviedke po drugi put na svietlo dadem pošto neima ni eksemplara više u nijednoj knjigarni. Što Ti mniješ? Ali svakako prosim te da dodaš olovkom bilješku onim pripoviedkama, koje mniješ da su vriedne te se obielodane.

Što je mojega u 11. br. *Glasnika* ljeta 1866. (riječ je o *Slovenskom glasniku* koji je uređivao Anton Janežič u Celovcu/Klagenfurtu 1866., nap. A. J.), to Ti evo šaljem na priloženom listiću u prepisu. Imam samo jedan paragraf, a taj je označen brojem 5, jer je kao nastavak onoga na 310 strani, gdje ima 4 paragrafića o *pozoju*. Nije izrično napomenut *grabancijaš* u tom 5. paragrafu, ali se tiče iste stvari prema koncu i riečih koje sam podcrtao. Nove gradje o *grabancijašu* neimam, a na koliko je meni znano, u Kranjskoj je rieč *grabancijaš* nepoznata, u bližoj ju Štajerskoj poznaju, ali mislim da je iz Hrvatske onamo zanesena, i tuj je običnije «črne škole dijak». Ja od naroda nisam nikada čuo rieči »vrzino kolo«, a da je gdje u Varaždinskoj ili Križevačkoj županiji jošte živa, težko da bi me bila minula. Pitat ću svoje dijake ovde u Zagrebu kad ferije pokladne minu i ako što dočujem a ja ću Ti odmah poslati.

Ja sam u Zagrebu zadovoljan, ne tako moja žena koja se uviek želi (vratiti) natrag u Varaždin i to ponajviše radi skupoće. Stanarine plaćujem na godinu 408 forinti a u Varaždinu sam imao grofovski stan za 220 forinti uz to se je nahladila da su joj se čeljusti upalile te je bilo treba dvakratne operacije kloroformiranjem a liečnik još svudilj polazi kuću već preko u mjeseca. To mi prazni džep i pači ako ne dobru a to bar bolju volju.

Naša gimnazija ima preko 600 učenika, u prvom razredu su tri paralelke. Petračića imenovat će valjda na skorom sveučilištnim profesorom za grštinu na Škrapčevo mjesto a nam će dati – tako se govori – Divkovića ravnateljem.[31]

U tvom Arhivu[32] sam čitao, da ti je poznat samo jedan letnik *Marnova jezičnika.*

Želiš li pročitati više tih letnika, brat mu moj kolega Marn ima malo ne sve, a ja Ti mogu poslati po želji.

Baš sada, kad Ti ovo pišem, dodje mi glas, da je Petračiću gospa sinoć umrla. Bila je duže bolestna, ne davno je porodila a to je valjda krizu pospiešilo. Da si mi zdrav i Ti i mila Ti obitelj a od mene primi iskreni pozdrav. M. Valjavec.

Dragi prijatelju!

Čujem da si na odlasku u Rusku, prije nego ideš molim Te pošalji mi moje stvari, rukopis itd. Sile i nukaju me da svakako po drugi put izdam *varaždinske pripovijetke*, pak sam sam rad njekoliko dodati.

Daničić i Matković[32a] odlaze u nedjelju u Srbiju; rječnika je prvi svežnjić 15 araka od *a – besjeda* doštampan. Posla preko glave prem da su ferije.

Da si zdravo! Tvoj stari M. Valjavec.

Zagreb, 16. 8. 1880. (Kuković 6)

Budući da je u jesen 1880. Zagreb pogodio potres, koji je mnogo naškodio ljudima i gradu kao takvom, zanimljivo je i sljedeće Valjavčevo pismo.

Dragi prijatelju!

Evo šaljem Ti knjige koje si zaprosio: a) Filipovićevu *Kraljević Marko u narodnih pjesmah*, b) *Letopis matice slovenske* od god. 1875, 76, i 77 i 79.

Oprosti da ti ne pišem mnogo, jer neimam stana, a dok mi se popravi kvar potresom učinjen u toliko da se mogu u nj vratiti, minut će još tjedan dana. Da je potres došao pol ure prije, bilo bi mi troje djece ubilo, a tako ipak zdravo utekosmo. Kvara imam mnogo, posudje sve porazlupano. Obitelj poslao sam što u Graz što u Varaždin, a sam plandujem danju po Zagrebu od mila do nedraga a noćujem u vinogradu bez peći u Prekrižju nad Cmrokom. Račkoga kurija dobro prodrmana i raspucana, soba u kojoj je ljudi primao, neima stropa, srušio se; gimnazija popravit će se za 6 tjedana a dotle neima škole. Ostalo čitao si u *Obzoru*. Bilo je grozovito, ali strane novine silno stvar prećeruju. Zadnji potresi bili su noćju od 15. na 16. jučer i danas do podne je mirno.[33]

Iz Berlina dobio sam i honorar i posebne otiske.[34] Bi li priobćio u Arhivu onu pasiju po Mateju i Ivanu,[35] koju su Pavlini i drugi pjevali na veliki petak koju sam napomenuo u *imperfektu* straga.[35a] Ne bi li mogla se priobčiti kao primjer Kajkavštine i prinos prijevodu sv. pisma u Kajkavštinu? što ti misliš o tome.

Zdravo za sada. Tvoj iskreni M. Valjavec.

U Zagrebu 17/11. 1880.

Valjavec je jedno pismo uputio Jagiću bez nadnevka pa nije poznato iz koje je godine. No međuti, ako se uzmu u obzir riječi za čija značenja Valjavec pita Jagića, zaključiti je da je riječ o pismu iz vremena kad je Valjavec obrađivao, nakon Daničićeve smrti, Akademijin Rječnik, dakle, moglo je to pismo nastati između 1882. i 1883.[36]

Dragi prijatelju!

Čujem da si već u sv. Šimunu, zdravo došao.[37] Omissis aliis moli Te učini mi uslugu te odgovori ovo:

1. U Ljubuš. prip. 263 čitam: *Nađe svjedoke da pričaju i da se kunu: kak su Vraćenu prije neg je izdahnuo izašli kužni petići po životu, crni kao zrno zmiočice, i napuljila na dimnjam podkožna čovilja*. Što je *čovilja*, što znači?

Je li nom. sing. ili plurala? Gosp. Budmani misli da je sing. = *pestbeule* = *čibuljica*. 2. Š. Budineo[38] 24: *Koje čarke ili kćeri rađa*, i 257: *Dvižući sini, hćere, čarke, sluge*. Što je *čarka*? Značenju *kći* protivi se drugi primjer; nije li u opće djevojka, ancilla? 3. Daničić[39] leks. 3, *čьparoga*, ungula (valja da je to) *čparoga rastlьci*. Š. lesek.[40] 130. Mikl. lex.[41]: *čьparogь* ungula. misc. Šaf. 159, 160 – Starine 10, 110: *egda ne mazetь človekь vodu pustiti, čparoge svarivь s vodom daždь piti*. 112. *čparoge rastlьci i sokomь napoi*. 111: *Korenь ot čparogь rastlьci i procedi sokь i davai pit*. Je li sbilja ungula? je li nom. *čparog* ili *čparoga*? ili oboje: *čparog* i *čparoga*? Nije li ono Šaf. lesek *čparog* također *asparagus* kao u Starinama? ja lesek. nemam, pa mi se sve misao urivava da je isto. 4. Reljković Kuć.[42] 26: *Suvo sime črtinom utuše*. Što je ovdje *črtina*? sve pitam a ništa ne ispitam.[43] Bi li mi htio odgovoriti do utorka? – Da je bilo danas lijepo, došao bio bih k tebi a tako s bogom. Tvoj stari M. Valjavec. Kuković 6.

Doista se prema Valjavčevoj *stisci*, koju je kod obrade Akademijina rječnika imao, može zaključiti da je navedeno pismo pisao u razdoblju 1882. – 1883. Budući da je Vatroslav Jagić došao u posjet svojemu bratu, svećeniku Ivanu – Ceneku, (k njemu je Jagić godinama dolazio) u župi sv. Šimuna (Markuševec danas dio Zagreba), Valjavec se nadao brzome odgovoru.

I na kraju: Bez obzira na to što su vrijednostni sud o Valjavčevu radu već izrekli August Musić[44] i Franc Levec[45] kojima se pridružio i Antun Šojat,[46] ipak o Matiji Valjavcu, u prigodi njegove 100. obljetnice smrti, još jednom valja spomenuti sljedeće.

Iako po struci klasični filolog, Valjavec se je, ipak i ponajprije, iskazao kao slavenski filolog koji svojim radovima obogaćuje hrvatsko-slovensko jezikoslovlje u doba kad se slavistička znanost, zahvaljujući pojedincima, koji su svojim radovima krčili putove kroz tadašnje mnoge nepoznanice leksikografije, akcentologije, poredbene slavenske filologije, a među njima bio je i Valjavec, njemu je u kroatistici osigurano trajno mjesto zapaženoga slavenskoga filologa 19. stoljeća. Antun Šojat doista nije pretjerao kad je o Valjavcu, kao znanstveniku, napisao: »Valjavec je bio veoma obrazovan filolog. Dobro je poznavao slavističku komparativističku literaturu u svim znanstvenim granama kojima se bavio i u svojim radovima stvaralački se služio znanstvenim dostignućima vrhunskih stručnjaka svojega vremena. (...) Pojedini Valjavčevi radovi – napose njegova kritička izdanja starih pisaca i rukopisa, rasprave o glagoljskim i ćiriličkim spomenicima, mnoge stranice akcentoloških studija i njegov prinos Akademijinu rječniku – imaju trajnu vrijednost.«[47]

A da je doista tako, potvrđeno je to i znanstvenim simpozijem, koji mu je posvetila Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti u organizaciji njezina Zavoda za znanstveni rad u Varaždinu a na poticaj dr. sc. Alojza Jembriha.[48]

SAŽETAK

Nakon studija u Beču, Valjavec je prvo zaposlenje našao u Varaždinu (1855.) kao profesor na tamošnjoj gimnaziji gdje ostaje do jeseni 1876. Potom se preselio u Zagreb gdje također, radi kao profesor u gimnaziji sve do umirovljenja 1891. Za boravka u Varaždinu iskazao se kao marljivi skupljač kajkavskih riječi po Međimurju, Podravini, Varaždinu i okolici koje je slao u Zagreb uredniku Akademijina rječnika Đuri Daničiću. No, kako je urednik Valjavčeve kajkavske riječi izlučio, a nije uvrstio u rječnik, autor ovog priloga prikazuje razloge i razvoj tih događanja.

Budući da se Matija Valjavec, za svoga života, potvrdio kao vrstan filolog, treba reći da se kao takav iskazao na više različitih područja. Bavio se folkloristikom, dijalektologijom, leksikografijom, etimologijom, akcentologijom, povijesnom gramatikom hrvatskoga jezika, paleografijom starih rukopisa – staroslavenskih, priredio je (i uvodom popratio) kritička izdanja nekoliko knjiga edicije Stari pisci hrvatski.

Na temelju izloženoga o Matiji Valjavcu, njegova plodna djelatnost može se podijeliti u tri razdoblja. Prvo razdoblje čini njegovo spisateljsko i (književnoumjetničko) ostvarenje prije dolaska u Varaždin. Drugo je takozvano varaždinsko razdoblje od 1855. do 1876., a treće zagrebačko razdoblje od jeseni 1876. do 15. ožujka 1897. Za slovensku filologiju i kroatistiku, svakako je najznačajnije treće Valjavčevo zagrebačko razdoblje, kao što se vidi iz izlaganja o njegovom znanstvenom djelu u ovom prilogu. U drugom

dijelu, autor predočuje Valjavčeva pisma (6) Vatroslavu Jagiću, upućenih u Berlin, iz kojih se razabire njihova međusobna suradnja.

RÉSUMÉ

Après avoir fini ses études à Vienne, Valjavec trouve son premier emploi à Varaždin (en 1855) en tant que professeur du lycée, où il reste jusqu'en 1876. ensuite il déménage à Zagreb et continue à enseigner en tant que professeur du lycée jusqu'à sa retraite en 1891. Pendant son séjour à Varaždin, il collectionne les mots kaïkaviens de Međimurje, Podravina, Varaždin et des alentours, et les envoie à Zagreb, au rédacteur du Dictionnaire de l'Académie, Đuro Daničić. L'auteur de cette contribution essaie de démontrer les raisons pur lesquelles celui-ci a exclu les mots kaïkaviens de Valjavec du dit Dictionnaire.

Matija Valjavec, en excellent filologue, s'occupait de plusieurs domaines différents: du folklore, de la dialectologie, de la lexicographie, de l'étymologie, de l'accentuologie, de la grammaire historique de la langue croate, de la paléographie des manuscrits anciens slaves, ainsi que de la rédaction (accompagnée de l'introduction) des éditions critiques de plusieurs livres de l'édition «Les vieux écrivains croates» (Stari pisci hrvatski)

D'après ce qui est dit sur Matija Valjavec, on peut diviser ses acitivités en trois étapes: la première, Que constitue sa création littéraire (littéraire et artistique) antérieure àson arrivée à Varaždin; la deuxième, dite l'étape de Varaždin, depuis 1855 jusqu'à 1876.; et la troisième, dite l'étape zagréboise, depuis l'automne de 1876 jusqu'au 15 mars de 1897. Pour la filologie slave et pour la croatistique la plus importante c'est l'étape zagréboise, ce qui ressort de l'élaboration de son oeuvre scientifique, ci-contre.

Dans la deuxième partie de cette contribution l'auteur présente les six lettres de Valjavec destinées à Vatroslav Jagić (à Berlin), qui font la preuve de leur collaboration mutuelle.

BILJEŠKE

[1] Cit. prema Franc Levec, *Matija Valjavec*, u knjizi: Ant. Knezova knjižnica. Zbirka zabavnih in poučnih spisov, II., Ljubljana 1895., 185.

[2] August Musić, *Uspomeni Matije Valjavca*, u knjizi: *Ljetopis* JAZU, knj. 12, Zagreb, 1898., 277-279. Vidi također: Josip Marn, Matija Valjavec Kračmanov, u časopisu Jezičnik, Ljubljana, 1892.

[3] Usp. Jože Pogačnik, *Pesniški svet Matije Valjavca*, u autorovoj knjizi: *Čas v besedi*, Maribor, 1963., 125-132.

[4] Usp. Marija Stanovnik, *Matija Valjavec kao književni folklorist*, u časopisu: *Gesta*, br. 15-16, Varaždin, 1983., 33-39.

[5] Cit. prema Franc Levec, *nav. dj.*, 210.

[6] Više od jednoga stoljeća bile su aktualne teze i protuteze o pripadnosti kajkavskoga narječja. Poznate su tri grupe slavista kod kojih se raspoznaju različita gledišta o tome pitanju. Prvu grupu čine slavisti koji su tvrdili da kajkavsko narječje geneteski pripada slovenskom jeziku, bili su to: Pavel Šafarik (1715. – 1861.), Bartolomej Kopitar (1780. – 1844.), Franc Miklošič (1813. –

1891.), Anton Murko (1809. – 1871.), Anton Raič (1845. – 1888.), Vatroslav Oblak (1864. – 1896.), Matija Valjavec (1831. – 1897.), Đuro Daničić (1825. – 1882.), pa i Vatroslav Jagić (1838. – 1923.) do Miklošićeve smrti. U 20. stoljeću isto su zastupali prethodno mišljenje: Franz Ramovš (1890. – 1952.), Jože Toporišič i dr. Drugoj grupi pripadaju oni slavisti koji su zastupali da je kajkavsko narječje »prelazno«, jedna vrsta simbioze različitih govora (slovenski, štokavskih, čakavskih): Milan Rešetar (1860. – 1942.), Aleksandar Belić (1876. – 1960.), Radomir Aleksić i dr. Treću skupinu slavista čine oni koji su zastupali tezu da kajkavsko narječje genetski ipak pripada hrvatskome jeziku: Vatroslav Rožić (1857. – 1937.), A. M. Lukjanenko, Ivan Milčetić (1853. – 1921.), Stjepan Ivšić (1884. – 1962.) i danas živući kao što su Josip Matešić, Zvonimir Junković, Antun Šojat, Josip Vončina, Vesna Zečević, Milan Moguš, Alojz Jembrih i dr. Vidi: Alojz Jembrih, *Vatroslav Jagić i starija kajkavska književnost kao oslonac u pogledima na kajkavštinu*, u knjizi: *Jagićev zbornik*, Zagreb, 1986., 59-75. Isto u mojoj knjizi: *Hrvatski filološki aspekti*, Izdavački centar «Revija», Osijek – Čakovec, 1990., 80-100. Vidi također: Alojz Jembrih, *Kopitarove spekulacije o kajkavskom književnom jeziku u pismima Ignacu Kristijanoviću*, u knjizi: *Kajkavski zbornik*. Izlaganja na Znanstvenom skupu o kajkavskom narječju i književnosti u Zlataru 1994., Zlatar, 1996.; isto u mojoj knjizi: *Na izvorima hrvatske kajkavske književne riječi*, Čakovec, 1998., 291-311. Vidi također: Alojz Jembrih, *Ivan Milčetić o kajkavštini*, Zbornik o Ivanu Milčetiću, Zagreb, 2002., 99-112.

[7] Cit. prema: Franc Miklošič, *nav. dj.*, 1858., 169-170.

[8] U slovenskom časopisu *Novice*, Ljubljana, 1858., 142 tiskan je oglas u kojemu se čitateljima nudi uskoro iz tiska izašla Valjavčeva knjiga: *Hrvaško-slovenske narodne pripovedke iz okolice varaždinske*. »Pod tem naslovom je razposlal gospod profesor Matija Valjavec naročilni list za ono knjigo, ki jo je unidan oznanil v *Novicah*. V tem razglasu gosp. profesor na drobno našteva nekoliko napisov tistih pripovedk, ki jih misli vzeti v to knjigo, namreč: a) *Pripovedke, v kterih je govor o Vilah* (...). b) *Pripovedke, v kterih je govor o Rojenicah* (...). c) *Pripovedke, v kterih je govor o vučjem pastiru* (...). Knjiga bo 15 do 20 pol debela. Veljalo bo za naročnike 48 kr. sr. in kdor bo nabiral naročnike, dobi če hoče, vsako trinajsto za nameček; po bukvarnicah pa bo več ko pol več veljala. Čas, do kterega si jo je treba naročiti, je do 1. junija 1858, do kterega časa prosim, da mi se pošljejo sem v Varaždin imena tistih gospodov, ki si žele naročiti to knjigo. Denarja ni treba naprej dajati, pošlje naj ga vsak precej kadar dobi knjigo v roke.« Zanimljivo je da Valjavec sam piše kako s prvom knjigom narodnih pripovjedaka (1858.) nije imao uspjeha, jer ju je objavio u vlastitoj nakladi. Usp. Levec, *nav. dj.*, 185.

[9] Rukopis je danas pohranjen u Arhivu HAZU, Zagreb, sign. IV. b. 35.

[9a] Više o tome vidi: Alojz Jembrih, *Vergerijeva zauzetost oko slovenskoga i hrvatskoga prijevoda Biblije*, u časopisu: *Acta Historiae* VIII., Koper, 1999.,103-140.

[10] Musić, *nav. dj.*, 288. Usp. Stjepan Ivšić, *Jazik Hrvata kajkavaca*, u knjizi: *Ljetopis* JAZU, knj. 48, Zagreb, 1936., 47-88 + karta.

[11] Vidi: Eduard Hercigonja, *Kajkavski elementi u jeziku glagoljaške književnosti 15. i 16. stoljeća*, u časopisu: *Croatica*, IV., br. 5, Zagreb, 1973.; Stjepan Damjanović, Glagolitica kajkaviana, u katalogu: *Kajkaviana croatica – Hrvatska kajkavska riječ*, ur. Alojz Jembrih, Zagreb, 1996.

[12] To je pismo prvi put objevljeno u mojem radu: *Matija Valjavec kao leksikograf i prinosnik Akademijina rječnika*, u časopisu: *Slavistična revija*, let. 33., št. 2, Ljubljana, 1985., 163-175.

[13] Prvi put objavljeno u radu pod bilj. 12.

[14] Usp. *Rad* JAZU, knj. 2, Zagreb, 1868., 236.

[15] Usp. *Rad* JAZU, knj. 3, Zagreb, 1868., 246

[16] Valjavec je tome dodao: »I za trud koliko treba da mi se dade odlučite Vi jedino po vrednosti materijala«. Kakav je odnos prema Valjavčevu trudu imao Đuro Daničić, najbolje pokazuje podatak što ga je Tomo Maretić (1854. – 1938.) zapisao: »(...) Na riječi u samome narodu sabrane ne može se ovdje misliti, jer je njih Daničić tako malo za rječnik priložio, da za njih ne bi od akademije dobio nagrade ni 10 forinti, a kamoli 182 forinte, koliko je doista dobio.« Valjavec je ipak od Akademije (čiji je tajnik bio Daničić) dobio »za kajkavske riječi koje je poslao akademiji«, kao nagradu 33 forinti. Usp. *Rad* JAZU, knj. 3, Zagreb, 1868., 247.

[17] To pismo kao i ostalih pet Valjavčevih pisama upućenih Vatroslavu Jagiću nalaze se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu među Jagićevom korespondencijom.

[18] Usp. Tomo Maretić, *Crtice o rječniku naše akademije*, u knjizi: *Ljetopis* JAZU, knj. 31, Zagreb, 1916., 28. I Franjo Fancev (1882. – 1943.) je svojedobno konstatirao da je ARj «postavljen na vrlo mršave temelje. (...). U odabiranju izvora za nj načelno bilo je isključeno samo hrvatsko kajkavsko narječje, od druga dva narječja opet bolje i potpunije zastupano je štokavsko, jer osnivaču i prvom obrađivaču ARj. Đ. Daničiću od prvih dana bliži su bili štokavski nego čakavski književni spomenici. Kako se se među izvorima ARj. od samih početaka našao Daničićev rječnik iz književnih starina srpskih, zbog toga ARj. od prvih je dana za daleko veći postotak starih riječi raspolagao potvrdama iz književnih spomenika srpskog srednjeg vijeka, nego ih ima iz istovremenih hrvatskih spomenika, makar takve riječi dolazile i u njemu. U ono vrijeme ove nisu bile skupljene u omjeru, koliko su srpske u spomenutom Daničićevu rječniku.» Franjo Fancev, *Malo razgovora o akademičkom rječniku budućnosti*, u časopisu: *Savremenik*, XXVIII., knj. 1, br. 1, Zagreb, 1940., 17-20.

[19] Dosad sam iz Valjavčeve zbirke kajkavskih riječi objavio osobna imena, riječi vezane uz pučko vjerovanje (praznovjerje), zatim popis riječi *kako voće zovu?* te riječi s pejorativnim značenjem. Vidi u mojim knjigama: *Na izvorima hrvatske kajkavske književne riječi*, Čakovec, 1998., 325-352; *Hrvatski filološki aspekti*, Osijek-Čakovec, 1990., 101-127; vidi još moje radove: *Rukopisno kajkavsko jezično blago Matije Valjavca*, u časopisu: *Kaj*, XXV., br. 5-6, Zagreb, 1992., 17-26; *Iz Valjavčeve riznice kajkavskih riječi*, u časopisu: *Gazophylacium*, I., br. 1-2, Zagreb, 1993., 144-156 i br. 3-4, Zagreb, 1994., 373-377.

[20] Vidi u časopisu: *Ljubljanski zvon*, Ljubljana, 1893., 10-107 i dalje god. 1894., 1895.

[21] Valjavec je i sam zapisao: »Vesel sem prejel prvi sešitek Wolfovega slovarja. Veseli me, da je gospod Pleteršnik vanj vzprejel tudi kajkavske besede, in to je storil po pravici, ker je Daničić v *Akademijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* prejemal samo iz slovarjev kajkavske besede, iz drugih tiskanih knjig kajkavskih pa ne.« Cit. Matija Valjavec, *K prvem sešitku slovensko-nemškega slovarja*, u časopisu: *Ljubljanski zvon*, Ljubljana 1893., 106. Moram reći da je tim uvrštenjem Valjavec učinio medvedu uslugu hrvatskome jezikoslovlju. Naime, to je išlo u prilog tezi onih koji su kajkavsko narječje vezali uz slovenski jezik, a tome je kao što znamo, kumovao gosp. Đuro Daničić.

[21a] Prvi početci izrade toga Rječnika sežu u 1936. godinu. To saznajemo iz zapisnika sjednice *Historičko-filologičkog razreda* JAZU, održane 2. travnja, u kojem, uz ostalo, piše: »Kako bi se unošenjem kajkavske građe iz literature počevši od slova R (zaključak leksikografskog odbora od 11. siječnja 1936.) bitno mijenjala osnova *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika*, odlučeno je, da Akademija izda *Rječnik kajkavskoga dijalekta* kao zasebno djelo. Prikupljanje građe za taj Rječnik povjereno je dru. Franji Fancevu, koji je uglavnom već ekscerpirao kajkavske pisce XVI. i XVII. vijeka.« Cit. knjizi: *Ljetopis* JAZU, knj. 49, za godinu 1935/36, Zagreb, 1937., 20. U vez s tim je Rječnikom, svojedobno Božidar Finka pisao: »Za cjelokupni hrvatski jezik rječnička je građa hrvatske kajkavske pisane riječi neizostavna sastavnica, pa rječnik općega tipa koji ne uključuje i tu građu nije potpun rječnik toga jezika. Izradba je posebnog rječnika hrvatske kajkavske pisane riječi uvjetovana činjenicom što njezin rječnički fond nije adekvatno uključen u opća leksikografska djela hrvatskog jezika, pa ni u ARj u kojem mu je prirodno i pravo mjesto.« Usp. Božidar Finka, *O rječniku hrvatskog kajkavskoga književnog jezika*, Rasprave Instituta za jezik, knj. 2, Zagreb, 1973., 193-202. Moram, i na ovome mjestu, reći da je to bilo političko-restriktivno doba za naziv hrvatski jezik, pa ni dotični Institut nije bio Institut za hrvatski jezik već samo *Institut za jezik*. Stoga su me mnogi, jer sam bio i ja u njemu zaposlen od 1980. 1983., pitali: *za koji jezik je taj Institut, koji, čiji jezik se u njem proučava?* Neponovilo se to vrijeme u kojem nisam službeno svoj jezik smio nazvati hrvatskim!

[22] Vatroslav Jagić je u Berlinu boravio od mjeseca srpnja 1874. do početka rujna 1880., kad je otišao u Petrograd, a u srpnju 1886. dolazi u Beč gdje je preuzeo od svojega učitelja Franca Miklošiča katedru za slavistiku na kojoj je aktivno djelovao do odlaska u mirovinu 1908. godine.

Naslijedio ga je njegov zet Milan Rešetar.

[23] *Narodne pripovjetke skupio u i oko Varaždina Matija Kračmanov Valjavec*, Varaždin, 1858. Zanimljivo je da je u ljubljanskim *Novicama*, u oglasu za pretplatnike drugog izdanja pripovijedaka, Valjavec naveo da su to: *Horvaško-slovenske narodne pripovedke iz okolice varaždinske*, dočim je u Izvješću Kr. realne i velike gimnazije u Varaždinu 1874/75, Valjavec objavio pripovjetke pod naslovom: *Narodne pripovijesti iz susjedne Varaždinu Štajerske*.

[24] Riječ je o tri sveska rukopisa (vjerojatno bilježnica).

[25] Riječ je Izvješću spomenutom u bilj 23.

[26] Franjo Bradaška (1829. – 1904.), rodom iz Kranja, bio je profesor povijesti u Zagrebu. Priredio je *Sravnajući zemljopis za više razrede srednjih učionah*, Zagreb, 1867. To je djelo značajno zbog hrvatske zemljopisne terminologije.

[27] Riječ je o časopisu *Archiv für slavische Philologie*, koji je u Berlinu pokrenuo u dugo godina uređivao Vatroslav Jagić, pa se navodi i kao *Jagićev Archiv*.

[28] To znači da će platiti pouzećem.

[29] Sudeći po Jagićevoj slavističkoj svestranosti, on je to vjerojatno i učinio. Drugo izdanje Valjavčevih pripovijesti tiskano je u Zagrebu 1890. godine. Vidi: Lojze Krakar, *Hrvaška in slovenska publicistika o Valjavčevi knjigi* »Narodne pripovjetke« (1858), ali »Narodne pripovjesti« (1890), Radovi, Razdio filoloških znanosti, god. 19, svez. 19 (11), Zadar, 1980. 187-194. »Kao slika kajkavskoga govora varaždinske okolice ta zbirka pripovijedaka nije sasvim pouzdana zbog prilične količine štokavskih jezičnih elemenata, koje su u svoje zabilješke unosili navješti skupljači, Valjavčevi pomagači.« Cit. prema: Antun Šojat, *Matija Valjavec urednik Akademijina Rječnika od 1882. do 1883.* u dodatku: *Materijali o Rječniku JAZU*, svez. 97, Zagreb, 1976., 96-103.

[30] Iz toga jasno izlazi da je Jagić skupljao podatke za svoj opširni rad koji je i objavio u svojem *Archivu*, 2. svez., 1877., 437-481, pod naslovom: *Die südslavischen Volkssagen von dem Grabancijaš dijak und ihre Erklärung*. Da je Jagić već tada postupao prema načelima deontologije, svjedoči činjenica što je na više mjesta u spomenutome radu spomenuo zasluge Matije Valjavca čijim se podacima koristio. »Ich stelle zunächst die mir bekannten Sagen zusammen, wobei ich die Verdienste des Herr prof. Valjavec in Agram hervorheben muss, der während seiner vieljährigen Lehrtätigkeit am Gymnasium zu Warasdin das meiste Material, welches ich hier benutzen werde, gesammelt und zum theil wenigstens in einer slovenischen Zeitschrift *Slovenski glasnik*, Klagenfurt 1866. herausgegeben hat.«Jagić u spomenutom radu, spominje Valjavca na: str. 437-438, 448, 450 i 463.

[31] Franjo Petračić bio je ravnatelj zagrebačke gimnazije od 1874. do 1877. potom profesor i predstojnik katedre za grčki na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Mirko Divković (1843.–1924.) jezikoslovac i prevoditelj, istaknuti kroatist i latinist. O njemu više u *Hrvatskom biografskom leksikonu*, svez. 3, zagreb, 1993., 406-407.

[32] *Archiv für slavische Philologie*.

[32a] Petar Matković (1830. – 1898.) bio je profesor na katedri za geografiju Sveučilišta u Zagrebu (1883. – 1893.).

[33] Kolike i kakve je strahote, i štete nanio taj potres i u drugim mjestima, najbolje nam ocrtava zapis u *Ljetopisu* župe Marija Bistrica, gdje pod naslovom *Veliki potres u Hrvatskoj*, uz ostalo čitamo: »(...) Središte potresa bila je zagrebačka gora i to njezina sjeverna strana, jer su crkve, župni dvorovi, plemićke kurije i gospodarske zgrade u Zagorju više stradale, nego sam glavni grad Zagreb. (...) Mnogi su ljudi od straha poludili (...). U samoj Bistrici nije bilo nikakove štete niti na crkvi, a niti na župnom dvoru. Na njemu se nije pokazala niti najmanja pukotina, premda se je drmao i tresao, da smo na zemlju padali. Bilo je taj čas straha, kao da je započeo sudnji dan. Potres se istoga dana (9. studenoga) ponovio. Stanovnici nisu se usudili u svojim kućama stanovati, nego su se preselili u željezničke vagone. Neki su dapače podigli na trgovima šatore od platna i pod njima spavali.« Tekst je u *Ljetopisu* pisao dugodišnji nekadašnji kapelan u župi Marija Bistrica, Josip Šafran (1853. – 1923.). Tekst je pohranjen u župnom arhivu Marija Bistrica.

[34] Bio je to Valjavčev rad u Jagićevu *Archivu*, svez. 5, Berlin, 1880., 157-164, pod naslovom: *Zur Betonung im Slovenischen. Etymologisches.*

[35] Taj tekst Valjavec nije objavio u Jagićevu *Archivu*, a nije mi poznato je li gdje drugdje tiskan. Riječ je o kajkavskom tekstu muke Kristove iz Matejeva i Ivanova Evanđelja.

[35a] Kad je riječ o *imperfektu*, Valjavec misli na raspravu u Akademijinu *Radu*, knj. 51, Zagreb, 1880., 55-139, pod naslovom: *Imperfekat kako se tvori u staroj slovenštini i prema njoj u hrvaštini ili srbštini pak u kajkavštini.*

[36] Usp. Antun Šojat, *nav. dj.*, 96.

[37] Petar Budmani (1835. – 1914.) također je s Valjavcem radio na Akademijinu rječniku.

[38] Riječ je o Šimunu Budiniću (1530./35. – 1600.) iz čijeg je djela *Pokorni i mnozi ini psalmi Davidovi složeni v slovinjski jezik na čislo i miru po Šimunu Budineu popu Zadraninu*, Rim, 1582. Valjavec ispisao 227 listića (i toliko riječi).

[39] Valjavec misli na Daničićev *Rječnik iz književnih starina srpskih*, 1-2, Beograd, 1863.-1864.

[40] Vjerojatno je riječ o Pavlu Šafariku i njegovom leksikonu.

[41] Riječ je Miklošičevu starocrkvenoslavenskom rječniku: *Lexicon paleoslavenico-graeco-latinum*, Vindobonae 1862-1865.

[42] Riječ je o Josipu Stipanu Relkoviću (1754. – 1794.) i njegovu djelu *Kućnik* (Kuchnik) ..., u Osiku, 1796. To je djelo danas dostupno u pretisku u ediciji *Dukat*, IV kolo, knj. 1., izd. *Privlačica*, ur. Katica Čorkalo, Vinkovci, 1989.

[43] Po svemu sudeći riječ je o brani (drljači) koja se rabi na polju kod sjetve žita.

[44] August Musić, *nav. dj.*

[45] Franc Levec, *nav. dj.*

[46] Antun Šojat, *nav. dj.*1976.

[47] *Isto*, 1976.,103.

[48] Spomenuti je Znanstveni skup održan 7. studenoga 1997. u Varaždinu u organizaciji: HAZU Zavoda za znanstveni rad u Varaždinu i Fakulteta organizacije i informatike u Varaždinu pod pokroviteljstvom GradaVaražd ina. Na Skupu, pod naslovom: *Matija Valjavec i njegovo djelo (1831. – 1897.)* sudjelovali su sljedeći znanstvenici referatima: *Varaždin u Valjavčevo doba* (Ljubica Radović, prof.), *Matija Valjavec kao sakupljač riječi za Akademijin rječnik* (prof. dr. sc. Alojz Jembrih), *Valjavčev rad na Akademijinom rječniku* (dr. sc. Dijana Stolac), *Prinosi Matije Valjavca in slovenska akcentologija* (prof. dr. sc. Alenka Šivic-Dular), *Matija Valjavec i njegovo književno djelo* (akademik Jože Pogačnik), *Matija Valjavec kao priređivač Akademijine serije Stari pisci hrvatski* (prof. dr. sc. Rafo Bogišić), *Matija Valjavec kao priređivač starohrvatskih crkvenih prikazanja* (prof. dr.sc. Nikola Batušić), *Valjavčeve narodne pripovijetke* (prof. dr. sc. Zvonimir Bartolić), *Matija Valjavec i Narodne pripovijesti iz susjedne Varaždinu susjedne Štajerske* (mr. sc. Ivan Zvonar), *Arhetipska mjesta u pričama iz zbirke Matije Valjavca* (Denis Peričić, prof.), *Primjenljivost Valjavčevih zapisa u današnjoj školi* (prof. dr. sc. Stjepan Hranjec), *Valjavčeva pisma Jagiću i Daničiću* (prof. dr. sc. Alojz Jembrih). Budući da ovaj rad izlazi 2004. u bilješki 6 naveo sam najnoviji rad vezan uz Valjavca.

Primljeno: 1998-7-2

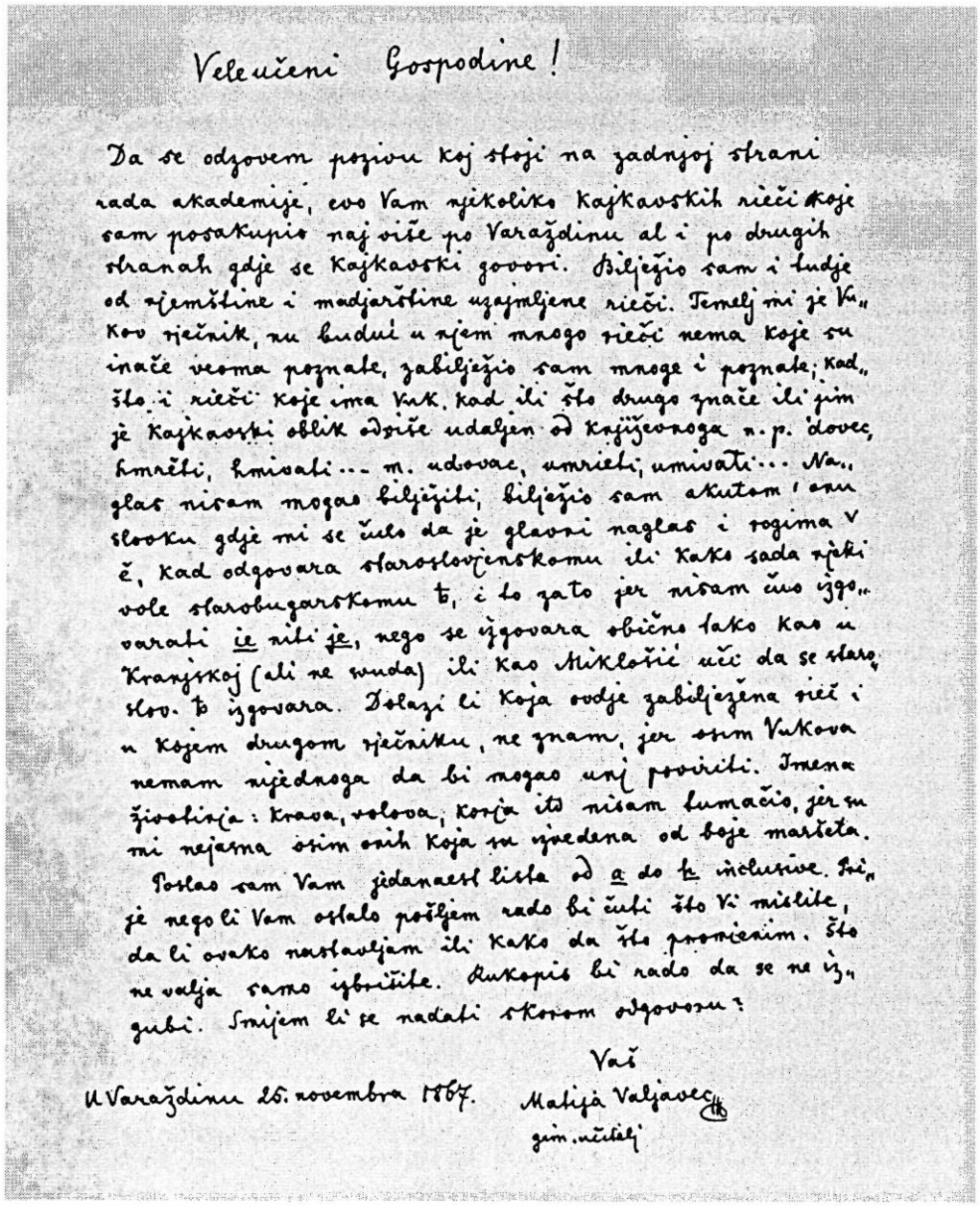

Veleučeni Gospodine!

Da se odzovem pozivu koj stoji na zadnjoj strani rada akademije, evo Vam njekoliko kajkavskih rieči koje sam posakupio naj više po Varaždinu al i po drugih stranah gdje se kajkavski govori. Bilježio sam i tudje od njemštine i madjarštine uzajmljene rieči. Temelj mi je Vukov rječnik, nu budui u njem mnogo rieči nema koje su inače veoma poznate, zabilježio sam mnoge i poznate; kad što i rieči koje ima Vuk, kad ili što drugo znače ili jim je kajkavski oblik odviše udaljen od književnoga n. p. dovec, hmrěti, hmivati... m. udovac, umrieti, umivati... Naglas nisam mogao bilježiti, bilježio sam akutom i onu slovku gdje mi se čulo da je glavni naglas i rogima v ě, kad odgovara staroslovjenskomu ili kako sada njeki vole starobugarskomu ѣ, i to zato jer nisam čuo izgovarati ie niti je, nego se izgovara obično tako kao u Kranjskoj (ali ne svuda) ili kao Miklošić uči da se staroslov. ѣ izgovara. Dolazi li koja ovdje zabilježena rieč i u kojem drugom rječniku, ne znam, jer osim Vukova nemam nijednoga da bi mogao unj poviriti. Imena životinja: krava, volova, konja itd nisam tumačio, jer su mi nejasna osim onih koja su izvedena od boje maršeta.

Poslao sam Vam jedanaest lista od a do h inclusive. Prije nego li Vam ostalo pošljem rado bi čuti što Vi mislite, da li ovako nastavljam ili kako da što promienim. Što ne valja samo izbrišite. Rukopis bi rado da se ne izgubi. Smijem li se nadati skorom odgovoru?

Vaš

U Varaždinu 25. novembra 1867. Matija Valjavec
gim. učitelj

Valjavčevo pismo Đuri Daničiću

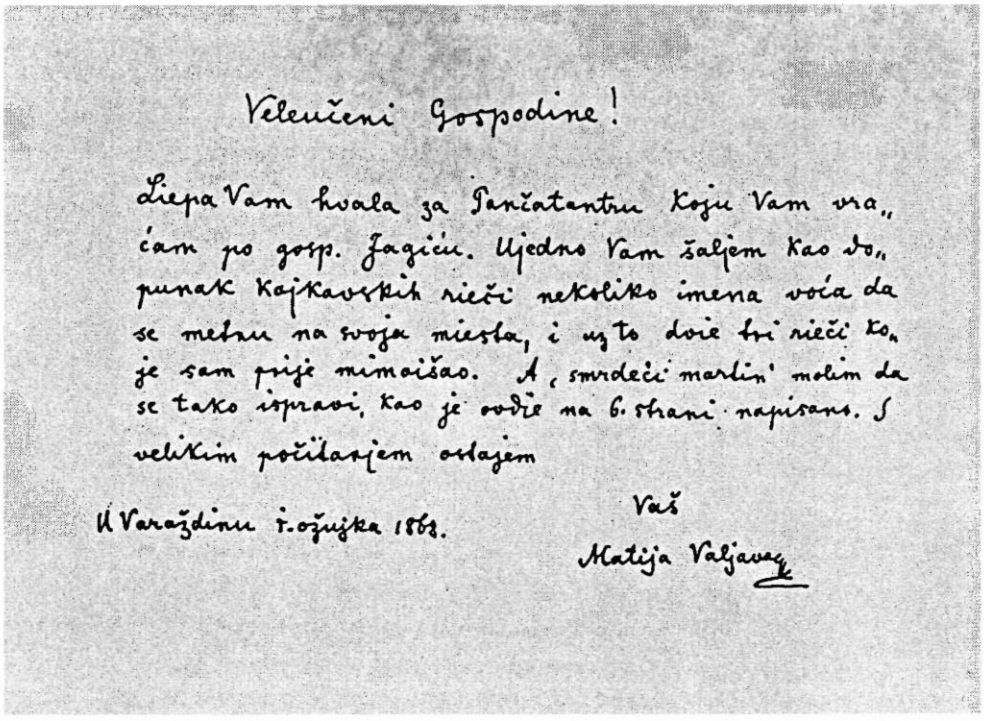

Velečeni Gospodine!

Liepa Vam hvala za Pančatantru koju Vam vra-
ćam po gosp. Jagiću. Ujedno Vam šaljem kao do-
punak kajkavskih rieči nekoliko imena voća da
se mehu na svoja mjesta, i uz to dvie tri rieči ko-
je sam prije mimoišao. A ‚smrdeći marlin' molim da
se tako ispravi, kao je ovdje na 6. strani napisano. S
velikim počitanjem ostajem

Vaš

U Varaždinu 1. ožujka 1862.

Matija Valjavec

Valjavčevo pismo Đuri Daničiću

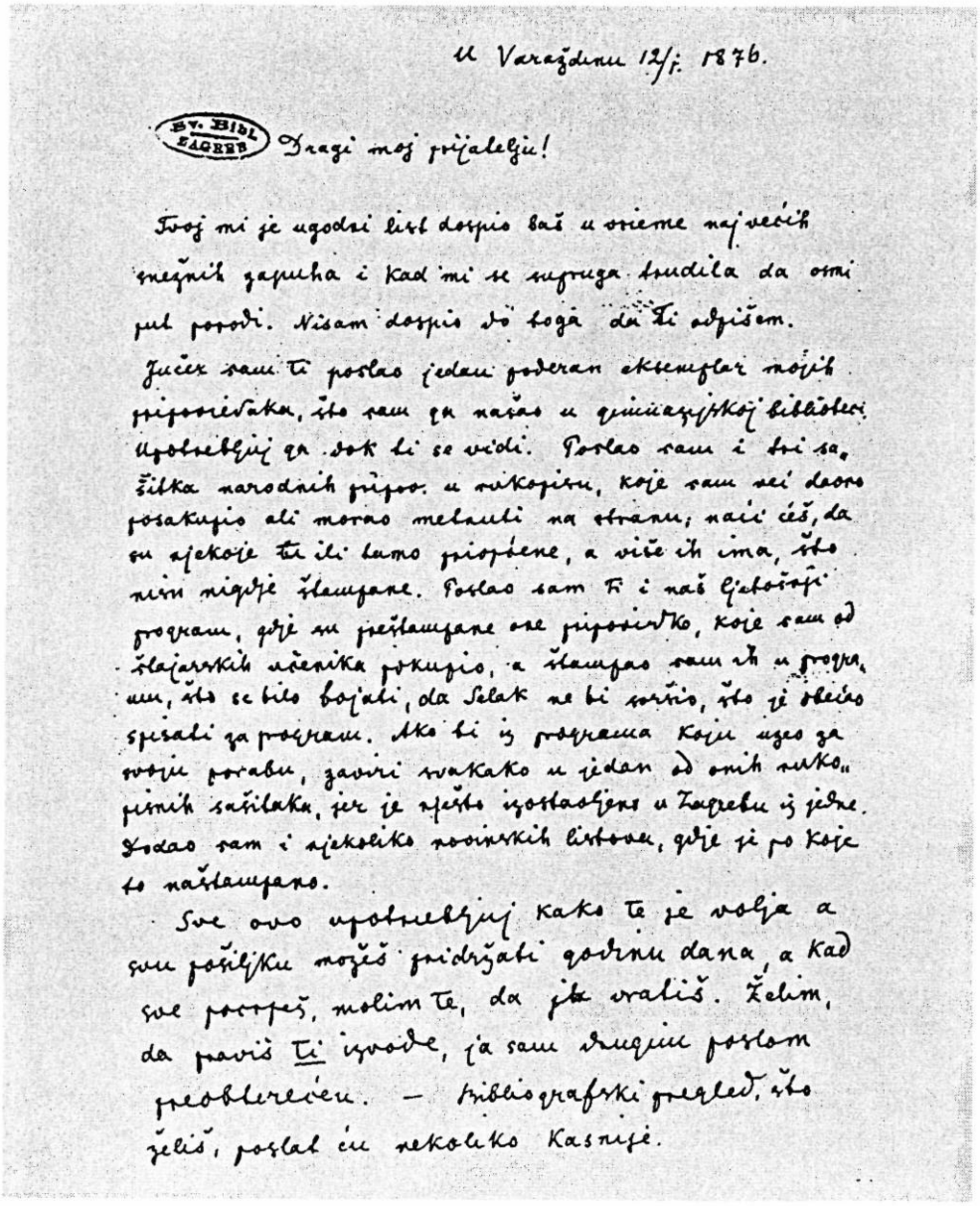

U Varaždinu 12/I. 1876.

Sv. Bibl. Zagreb

Dragi moj prijatelju!

Tvoj mi je ugodni list dospio baš u vrieme najvećih snežnih zapuha i kad mi se supruga trudila da osmi put porodi. Nisam dospio do toga da Ti odpišem.

Jučer sam Ti poslao jedan poderan eksemplar mojih pripovieđaka, što sam ga našao u gimnazijskoj biblioteci. Upotrebljuj ga dok ti se vidi. Poslao sam i tri sašitka narodnih pripov. u rukopisu, koje sam vei davno posakupio ali morao metnuti na stranu; naći ćeš, da su njekoje tu ili tamo priopćene, a više ih ima, što nisu nigdje štampane. Poslao sam Ti i naš ljetošnji program, gdje su preštampane one pripovieđke, koje sam od šlajarskih učenika pokupio, a štampao sam ih u programu, što se bilo bojati, da Selak ne bi soršio, što je obećao spisati za program. Ako bi iz programa koju uzeo za svoju porabu, zaviri svakako u jedan od onih rukopisnih sašitaka, jer je nješto izostavljeno u Zagrebu iz jedne. Dodao sam i njekoliko novinskih listova, gdje je po koje to naštampano.

Sve ovo upotrebljuj kako te je volja a svu pošiljku možeš pridržati godinu dana, a kad sve pocrpeš, molim te, da ju vratiš. Želim, da praviš Ti izvode, ja sam drugim poslom preobterećen. — Bibliografski pregled, što želiš, poslat ću nekoliko kasnije.

Valjavčevo pismo Vatroslavu Jagiću u Berlin
(prva stranica)

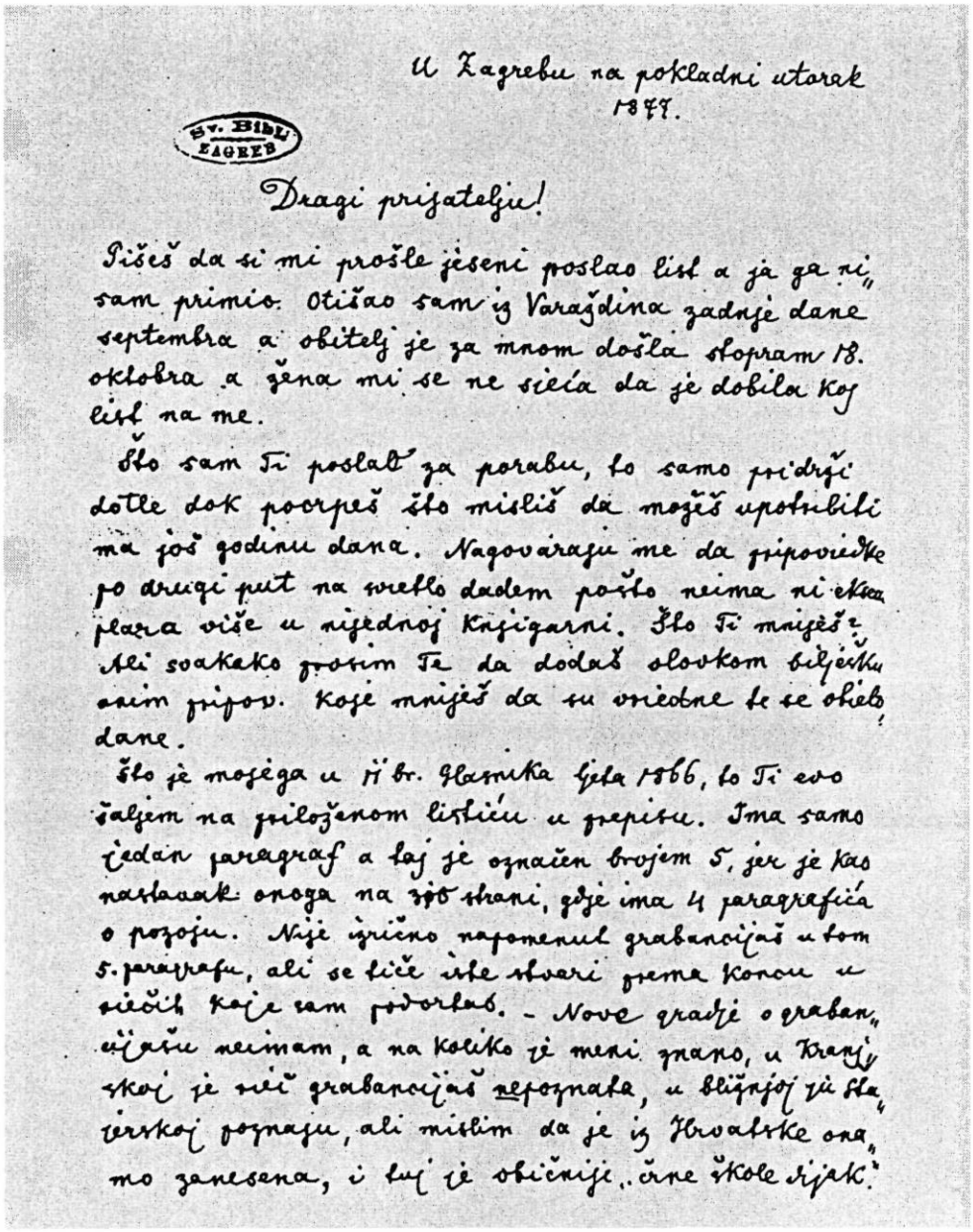

U Zagrebu na pokladni utorak
1877.

Sv. Bibl. Zagreb

Dragi prijatelju!

Pišeš da si mi prošle jeseni poslao list a ja ga ni-
sam primio. Otišao sam iz Varaždina zadnje dane
septembra a obitelj je za mnom došla stopram 18.
oktobra a žena mi se ne sieća da je dobila koj
list na me.

Što sam Ti poslal za porabu, to samo pridrži
dotle dok pocrpeš što misliš da možeš upotribiti
ma još godinu dana. Nagovaraju me da pripoviedke
po drugi put na svetlo dadem pošto neima ni eksem
plara više u nijednoj knjigarni. Što Ti mniješ?
Ali svakako prosim Te da dodaš olovkom bilješku
onim pripov. koje mniješ da su vriedne te se otielo
dane.

Što je mojega u 11 br. Glasnika ljeta 1866, to Ti evo
šaljem na priloženom listiću u prepisu. Ima samo
jedan paragraf a taj je označen brojem 5, jer je kao
nastavak onoga na 310 strani, gdje ima 4 paragrafića
o pozoju. Nije izrično napomenut grabancijaš u tom
5. paragrafu, ali se tiče iste stvari prema koncu u
riečih koje sam podortao. – Nove gradje o graban-
cijašu neimam, a na koliko je meni znano, u Kranj-
skoj je rieč grabancijaš nepoznata, u bližnjoj ju Sta-
jerskoj poznaju, ali mislim da je iz Hrvatske ona-
mo zanesena, i tuj je običnije „črne škole dijak".

Valjavčevo pismo Vatroslavu Jagiću u Berlin
(prva stranica)